

Modernizacija društva i transformacija lokalnih zajednica

Milan Župančić

Usprkos svoje neodređenosti, koncept modernizacije je dobio pravo građanstva u sociološkoj ali i u ekonomskoj teoriji. Štaviše, stekao je takvu privlačnost da se upotrebljava kao zamjena za gotovo sve forme i tipove društvenih promjena. Već i površan uvid u brojnu literaturu o modernizaciji pokazuje da se tu razmatraju različiti procesi socijalne promjene, kao regimentacija, urbanizacija, industrijalizacija, komercijalizacija, sekularizacija, demokratizacija i dr. Neovisno od te raznolikosti, termin modernizacija evocira slične asocijacije kod suvremenog čovjeka — počevši od moderne tehnologije, nuklearne energije, kozmičkih letova pa do pop-umjetnosti i bit-muzike. Izgleda da su indikatori modernizacije očigledni i toliko jasni da je vrlo lako svrstati neka društva u moderno ili u nerazvijeno. Pažljivo raščlanjavanje ovog problema ukazuje na veliku složenost fenomena modernizacije te na potrebu opreza pri svakoj generalizaciji.

Sam termin »ekonomski razvoj« koji se može uzeti kao ekvivalent pojma industrijalizacije, pogodan je za mjerenje. Uobičajeni pokazatelji, kao što su društveni proizvod ili nacionalni dohodak po stanovniku, pružaju prilično jasnu osnovu za klasifikaciju.

Upotreba modela »before« i »after« u proučavanju modernizacije ukazala je na velike teškoće. Taj model tretira promjene u socijalnom sistemu, uzimajući u obzir dvije vremenske tačke.

Ranija i kasnija socijalna struktura konstituira skup povezanih varijabli. One se razlikuju po nekim disjunktivnim atributima. Prelaz iz jednog sistema u drugi karakterističan je po miješanju atributa obje strukture i postepenim jačanjem i prevladavanjem atributa jedne strukture nad drugom. Tradicionalni stadij društva se konfrontira s razvijenim ili industrijskim društvom. Između ta dva stadija je period tranzicije. Sva se društva mogu klasificirati prema stupnju izražavanja određenih atributa, što je učinio i

¹ Eisenstadt, S. N., *Modernization, Growth and Diversity*, Indiana University, 1963; Eisenstadt, S. N., *Modernization, Protest and Change*, New York, Prentice Hall 1966; Levy M. J., *Modernization and the Structure of Societies*, Princeton University Press, 1966; Bendix. R., *Nation Building and Citizenship*, New York, John Wiley, 1964.

D. Lerner² kada je usporedio različite zemlje prema stupnju modernizacije. Po njemu je proces modernizacije vezan s četiri čvrsto povezana sektora: urbanizacija, pismenost, politička participacija i pojava sredstava masovnih komunikacija. Lerner je model modernizacije na Zapadu uzeo kao model globalne aplikativnosti. Po njemu »modernizacija Zapada pokazuje neke komponente i sekvence čija je relevantnost globalna«.³ Sva se društva mogu rangirati u skladu sa stupnjem tradicije, tranzicije ili moderniteta. Slično postupa i Clark Kerr⁴ tvrdeći da je industrijalizacija neizbježiv proces i da sve neizvjesnosti u budućnosti zavise od dužine i teškoća u tranziciji i prihvaćanju različitih tipova industrijalizacije. Po tom determinističkom pogledu na budućnost, različite promjene mogu biti samo historijske varijacije koje ne mogu zamijeniti logiku industrijalizma. Ovdje ne samo da je iskustvo Zapada upotrebljeno u konstruiranju razvijenih sekvenci nego je prošlo iskustvo ekstrapolirano u budućnost industrijalizirajućih država. No, situacija nije tako jednostavna. Modernizirajuće nacije se mogu usporediti s kupcem u supermarketu, kako je to duhovito primijetio W. E. Moore.⁵ Postoji različitost opcionih staza u modernizaciji. Može se uvesti aerodrom prije auto-puta, atomska bomba prije ugljena, antibiotik prije aspirina. Najmnogobrojnija nacija — Kina, pokazuje dobar primjer kontrasta: s jedne strane svemirska tehnologija i visoko usavršene rakete, a s druge, tehnologija ručne obrade u poljoprivredi i upotreba vučne stoke. Manje je poznato da Kina ima više naučnog osoblja nego V. Britanija. Mjereno uobičajenim standardima, Kina spada u vrlo nerazvijena društva. Kod modernizacije, gdje se razni sadržaji uzimaju kao indikatori, teško je mjeriti stupanj moderniteta. Pojedini sektori društva mogu biti modernizirani i u nerazvijenim društvima. Često se nailazi na moderno organiziranu i efikasnu zdravstvenu i sanitarnu službu u nerazvijenim zemljama. Moderna politička organizacija često ide ukorak sa zaostalom ekonomijom i vice versa.

Autori (spomenuti ranije) uzimaju jednostavno određene karakteristike društva na Zapadu i stvaraju idealno tipski model modernizacije koji prenose na društva sa posve drugačijom tradicijom i socijalno-kulturnim okvirom. Naravno da taj model sa atributima svojstvenim Zapadu nije pogodno konceptualno sredstvo za studiranje različitih situacija modernizacije u svijetu. Zanimljivo je činjenica da je američko društvo »bez historije« i da se trendovi razvoja svojstveni tom društvu ne mogu ekspanirati neograničeno. To imaju u vidu i B. Galeski i H. Mendras kada raspravljajući o ruralnim regijama Evrope, ističu da se ruralne zajednice ne mogu smatrati ili kao prostor za poljoprivrednu proizvodnju ili kao rezidentni prostori, što je opravdano za američke prilike, dok u evropskim zemljama postoje »ruralna društva koja su egzistirala tisućama godina i koja reagiraju različito na promjene kojima su izložena«.⁶ Poznato je da mnogi teoretičari modernizacije ističu kako procesi industrijalizacije, urbanizacije i birokratizacije (institucionalizacije) razaraju sve tragove lokalnih zajednica, brišu zajedničarstva i bliskosti, susjedsku suradnju i sl. Velike organizacije sa svojim pipcima prodiru u sve pore najudaljenijih mjesta. Jača funkcionalna zavisnost od dalekih, nevidljivih organizacija, a to smanjuje osjećajne veze pojedinca

² D. Lerner, *The Passing of Traditional Society*, New York, The Free Press, 1964.

³ Cit. rad, str. 65—68.

⁴ Clark Kerr et al., *Industrialism and Industrial Man*, Cambridge, Harvard University Press, 1960.

⁵ Moore, W. E., »Social Asepts of Economic Development in Faris R. E.« ed., *Handbook of Modern Sociology*, Rand McNally, Chicago, 1964.

⁶ Galeski, B., Mendras, H., *The future of Rural Communities in Industrialised Societies* — working paper, Wien, 1970, str. 1.

s užom okolinom, gubi se lična lojalnost lokalnim institucijama i autoritetima. Čini se da je lokalna zajednica mrtva stvar u industrijskim društvima. Ali to je površan zaključak. Njegova slabost je u tome što na lokalnu zajednicu gleda kao na instituciju tradicionalnog, izoliranog seoskog miljea, kao nediferenciranu zajednicu sa čvrstom kohezijom i solidarnošću. Takve lokalne zajednice danas zaista nema, iako se u našoj zemlji mogla još donekad naći u izoliranim predjelima. Dobar opis takve zajednice daje Mijo Mirković u svojoj monografiji *Otočka zajednica Suska* »... jedna oznaka seoskog kolektiva koja dolazi od društvene nediferenciranosti i skoro nepostojanja društvene podjele ekonomskih funkcija javlja se kao čvrsta solidarnost svih tih mnogobrojnih pripadnika kolektiva, koji su u isto vrijeme vinogradari, ribari, mornari, prodavci na veliko i malo. Solidarnost dolazi do spoznaje i osjećanja jednakosti životnih uvjeta, jednakosti u vršenju svih funkcija, jednakosti samog života i sudbine. Svi su odrasli muški jednaki kopači, obrezivači, svi nose terete na sebi, svi veslaju, svi plove, svi prodaju, svi kupuju. Solidarnost dolazi i od uzajamnog priznanja svih na pravo svih i na slobodu sviiju, da svi sve te funkcije vrše po najboljem svom znanju, iskustvu i namjeri...«⁷

U takvoj zajednici problem socijalne kontrole ne postoji, jer svi žive »na malom prostoru, pri jednakim uvjetima života, u stanovima, namještaju, hrani i odijelu jednako ili približno jednako, svi jednako skromni i svi s jednakim skromnim radostima, oni vrše takvu uzajamnu kontrolu jedan nad drugim, da nije moguće neopaženo pogaziti ma koje pravilo, koje su životna iskustva nametnula kao zakon kolektiva. Stoljetna iskustva i stoljetno vršenje uzajamne kontrole brusili su stara pravila kolektivnog reda, dotjerivali ih, zamjenjivali ih, nadopunjavali i dograđivali...«⁸

Premda je takav opis pretjeran u idealiziranju nekih crta tradicionalne zajednice — apsolutni egalitarizam, solidarnost, kohezija, ipak valja istaći da je u uvjetima izoliranosti i nediferenciranosti takva zajednica bila moguća kao snažno sredstvo za opstanak; da je bila duboko prisutna u svijesti članova, nepotrebno je spominjati.

Egzistencijalni uvjeti našega sela temeljito su izmijenjeni; selo je uvučeno u funkcionalnu integraciju s društvom, porasla je socijalno-profesionalna heterogenizacija stanovništva tako da su nestali socijalni izvori veza uz seosku zajednicu. Dok je nekad ta zajednica bila mjesto gdje je seoski stanovnik zadovoljavao glavninu svojih potreba, i okvir njegove emotivne identifikacije i privrženosti, danas je ona to znatno manje. Ali to ne znači da je ta zajednica nepovratno razorena; ona se samo transformira i dobiva nove dimenzije.

Kako stoji s lokalnom zajednicom u gradu i velegradu industrijskog društva? Da li tu postoji nešto nalik na nju ili je to uzaludno traženje nečeg što pripada prohujaloj civilizaciji? Nije li lokalna zajednica, bazirana na susjedskim i srodničkim vezama, nespojiva sa stilom života u velikom gradu, koji karakterizira segregacija, anonimnost, depersonalizacija u kontaktima, alijenacija i sl. Socijalni i urbanistički planeri pokušavaju korigirati takve konzekvence urbanizacije. Američki urbanistički planer Perry preporučava manju urbanu cjelnu, tzv. susjedsku jedinicu. U Sovjetskom Savezu se propagira koncepcija mikrorajona. U Poljskoj se pokušava realizirati koncep-

⁷ Mirković, cit. rad, str. 17.

⁸ Cit. rad, str. 18.

cija zadružnih naselja. U svim koncepcijama ide se za stvaranjem manjih jedinica koje imaju zajedničke socijalne i komunalne uređaje, stvorenih na bazi organizacije zajedničkog života. Ne mogu se poreći značajni rezultati postignuti u kreiranju lokalnih zajednica u gradu. Istraživanja u Poljskoj su pokazala da je to moguće. U mnogim su zadružnim naseljima formirane razne samoupravne institucije i socijalne organizacije koje s uspjehom stvaraju uvjete za likvidaciju konflikata, za procese uzajamne adaptacije. U Lublinu, u naselju Adam Mickiewicz, dvije trećine stanovnika je sudjelovalo u dobrovoljnom radu na dekoriranju naselja.⁹ Pokazalo se da dolazi do normativne integracije koja se očituje u reakciji na loše postupanje prema zajedničkim objektima. U tom je naselju zabilježeno pet puta manja stopa omladinske delikvencije nego u gradu kao cjelini. Koji su uzroci tih integracionih procesa i pojava lokalnih zajednica u zonama urbanizacije? Turrowski ističe izvjesne transformacije u mikrostrukturama čitavoga društva. Došlo je do stabilizacije migracije i mjesta stanovanja, stabilizacije u radu i rastu dohotka. Procesi demokratizacije stvorili su uvjete za prenos različitih funkcija na samoupravne razine i organizacije u lokalnim okvirima. Planiranje je urodilo dobrim razmještajem institucija i ugodnom okolinom, što pridonosi mentalnom i psihičkom zdravlju, te kreira uzajamno prijateljstvo i lojalnost među rezidentima. Sve to stvara zajednicu koja ne počiva na tradicionalnom susjedstvu, niti na nostalgiji za starim životom.

Nove zajednice u gradu nemaju karakter tradicionalnih lokalnih grupa zatvorenih formi, koje kompletno zadovoljavaju pojedinca i pokrivaju sve oblike aktivnosti pojedinca. One ujedinjuju pojedince i porodice samo do određene mjere. Pojedinac zadržava svoj individualitet, ali ipak čvršće pripada aglomeraciji, i sudjeluje u njenim nastojanjima.

Da se time sprečavaju loše posljedice urbanizacije i dezintegracije u velikom gradu kapitalističke epohe, nije ni potrebno istaći.

U našim uvjetima, prvi začeci urbanizacije ne vode računa o stvaranju takvih jedinica koje bi pružile osjećaj topline i ugodnosti tradicionalnog miljea. Za očekivati je da će jedan viši nivo urbanizacije i društvenih potreba zahtijevati i to.

Summary:

THE MODERNIZATION OF SOCIETY AND THE TRANSFORMATION OF LOCAL COMMUNITIES

In the first part of his paper the author refers to certain theoretical views on modernization processes. He points out that most of the respective theories do not consider sufficiently the various circumstances, traditions and social and cultural factors of the countries which are in the modernization stage. This one-sided approach can also be observed in the view that local communities tend to disappear in urbanized and industrialized societies. The author finds, however, that local communities, though in a modified and untraditional form, appear in modern society as well.

⁹ Turrowski J., »Problem of Local Community in Big City«, *The Polish Sociological Bulletin*, No 2/1968.

Резюме:

**МОДЕРНИЗАЦИЯ ОБЩЕСТВА И ПРЕОБРАЗОВАНИЕ МЕСТНЫХ
ОБЪЕДИНЕНИЙ**

В первой части автор уделяет особое внимание некоторым теоретическим толкованиям процесса модернизации. Автор подчеркивает, что в большинстве этих теорий не приняты во внимание разные обстоятельства, традиции и социально-культурные факторы стран находящихся на пути модернизации. Эти односторонности высказываются и в обсуждении исчезновения местных объединений в урбанизированных и индустриализированных обществах. В противоположность этому явлению автор утверждает что местные объединения хотя в несколько модифицированном виде появляются тоже и в современном обществе.